

Лоюк О. В.

кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Розвиток творчого мислення учнів початкової школи у процесі навчальної діяльності

Динамізм сучасних суспільних змін орієнтує дитину на розуміння непрогнозованості змісту та кількості знань, які вона засвоює у стінах школи. Їй необхідні якісно нові знання про себе, про навколишній світ, нові гуманні стосунки з товаришами, нові можливості для реалізації природних нахилів. За таких умов виникає необхідність формування особистості юного громадянина як творчої, креативної, здатної бачити проблему, аналізувати ситуацію, планувати дії для досягнення результату, організовувати процес вирішення проблеми, адекватно оцінювати результати, здійснювати продуктивну рефлексію.

Творче мислення – це складний процес розумової діяльності, що ґрунтується на засвоєних наукових поняттях та сприяє створенню нових, суб'єктивно або об'єктивно значущих матеріальних і духовних цінностей, формуванню у психіці людини способів інтелектуальних дій щодо вирішення проблемних завдань [3, с.51].

Здатність до творчого мислення формується упродовж усього життя людини, але найефективніше цей розвиток проходить у дитячому віці. Значна кількість елементів складної структури творчого стилю мислення закладаються в період шкільного навчання на основі системи знань, які набувають школярі. Розвивати творче мислення особливо актуально в молодшому шкільному віці, оскільки в початковій школі закладаються прийоми розумової діяльності та формуються розумові дії [1]. Початкова школа – перший освітній рівень, який закладає підвалини нового розуміння світу, себе в цьому світі, опосередкованого типу пізнання.

Академік О. Савченко, вказуючи на важливість початкової ланки освіти, слушно зауважує, що з початкової школи виростає вся освіта: «...Початкова школа – це корінь шкільної освіти» [6, с. 4]. Вчена вказує на особливу значущість початкової школи з деяких причин: у цьому віці на основі ігрової діяльності визріває навчальна, якою дитина обов'язково має оволодіти; багатство вказаного віку на ресурси, які необхідно вчасно виявити та розвинути. Пластичність психіки, готовність сприймати й наслідувати, природна допитливість, емоційність сприятимуть повноцінному вихованню, навчанню, розвитку особистості молодшого школяра [6, с. 4].

Молодший шкільний вік є періодом найінтенсивнішого формування навчальної діяльності, яка є провідною в цьому віці. Прихід до школи дає можливість дитині задовольнити допитливість, пізнавальний інтерес, уяву, які складають передумови виникнення потреби в теоретичних знаннях. У процесі навчальної діяльності молодший школяр під керівництвом педагога оволодіває змістом форм суспільної свідомості: науковими поняттями, художніми образами, моральними цінностями, правовими нормами, що веде до виникнення в дитини теоретичного ставлення до дійсності, теоретичного мислення, свідомості та відповідних їм здібностей – рефлексії, аналізу, планування, що є головними новоутвореннями означеного віку [4, с. 8–17].

Рефлексія, теоретичний аналіз, внутрішній план дій, на думку А. Рахімова, одночасно є прийомами творчого мислення, за допомогою яких відбувається формування відповідних умінь:

а) *теоретичний аналіз*: уміння різносторонньо, логічно аналізувати ситуацію; широко та змістовно бачити навколишній світ; виходити за рамки шаблонів та відомих правил; узагальнювати способи аналізу та вирішення за внутрішнім змістом, та робити перенос в інші умови;

б) *внутрішній план дій*: передбачати події до їх початку, передбачати результати своїх розумових та практичних дій; планувати шляхи досягнення поставленої мети та подумки розробляти спосіб отримання передбачуваного

результату; подумки включати предмети у велику кількість неочікуваних зв'язків, змінювати їх прями функції; легко та швидко генерувати нові ідеї;

в) *рефлексія*: подумки визначати можливий хід вирішення задачі ще до початку роботи; планувати свою діяльність, відтворювати склад дій та операцій, їх послідовність, визначати можливі труднощі; здійснювати прогностичну оцінку своєї діяльності (подумки включати цю задачу в коло відомих задач, подумки програвати наступну діяльність у звернутому вигляді); здійснювати ретроспективну оцінку (оцінювати свою діяльність шляхом звернення до минулого досвіду, самостійно перевіряти результати, усвідомлювати та описувати власні способи дій) [5, с. 153–154].

Означені новоутворення молодшого шкільного віку мають забезпечити випускникові початкової школи сформованість творчого мислення. З цього приводу О. Дусавицький стверджує, що мислення в молодшому шкільному віці є основним психічним новоутворенням, яке визначає розвиток всіх психічних процесів, особистості в цілому [2, с. 166].

На думку В. Давидова, навчальна діяльність носить розвивальний характер, оскільки її змістом є теоретичні (наукові) знання, засвоєння яких пов'язане з формуванням розумових операцій та дій, які, у свою чергу, є основою продуктивного мислення. З цього приводу дослідник наголошує, що навчальна діяльність за своєю суттю пов'язана саме з творчим мисленням школярів [4, с. 24].

Відтак у процесі навчальної діяльності в дитини формуються та розвиваються розумові дії та операції, які сприяють освоєнню нових понять та складають підґрунтя розвитку творчого мислення. Вважаємо за необхідне запропонувати окремі вправи (підібрані з методичних джерел та систематизовані) для їх формування.

Здатність до *теоретичного аналізу* успішно формуватиметься при застосуванні у освітньому процесі початкової школи таких вправ як «Переказ», «Склади речення», «Перелік можливих причин» тощо.

«Переказ»

Мета: вербалізація процесу отримання нового знання.

Хід проведення: Учням дають завдання пригадати всі дії в певній послідовності, які виконувалися при розв'язанні проблеми та записати їх на аркуші паперу. Учитель пропонує учням скласти зв'язну розповідь, яка б відображала сам процес отримання нового знання.

«Склади речення»

Мета: розвивати здібність швидко встановлювати зв'язки між звичними предметами, створювати нові, цілісні образи.

Хід проведення: Дітям пропонують три слова, не пов'язані за смыслом між собою (н-д, квітка, холод, краса). Вчитель просить скласти якомога більше речень, які б включали ці три слова.

«Перелік можливих причин»

Мета: розвивати здатність до розгляду всіх причин явища з метою здійснення правильного вибору.

Хід проведення: Учитель описує будь-яку проблемну ситуацію, н-д: «Повертаючись зі школи, ти побачив, що вікна твоєї квартири відчинені навстіж». Пропонує якомога швидше назвати найбільше причин вказаного факту, можливих його пояснень, а потім прийняти потрібне виважене рішення.

Такий прийом творчого мислення як *внутрішній план дій* можна формувати, використовуючи вправи: «Мозковий штурм», «Уяви собі... », «Чарівник», «Фантастичні гіпотези», «Побудова системи наслідків», «Що було, що буде?».

«Мозковий штурм»

Мета: розвивати гнучкість, продуктивність мислення, здатність до аналітико-синтетичної діяльності, до нетрадиційних шляхів розв'язання проблеми.

Хід проведення: Педагог пропонує увазі учнів певну проблему та заохочує їх генерувати якнайбільшу кількість ідей розв'язання проблеми (ідеї не відкидаються та не коментуються). Потім разом з педагогом учні

аналізують, пояснюють та об'єднують висловлені ідеї, обговорюються ймовірні позитивні й негативні наслідки кожної ідеї, обирається найкращий варіант (на основі згоди або голосування всіх учасників діяльності).

«Уяви собі...»

Мета: вчити учнів генерувати різноманітні ідеї.

Хід проведення: Учитель повідомляє учням: «Уяви собі, що твої іграшки можуть говорити. Як ти думаєш, про що б вони тобі розповіли?». Дитина має придумати якомога більше ідей.

«Чарівник»

Мета: вчити учнів генерувати різноманітні ідеї.

Хід проведення: Педагог пропонує кожному учасникові гри уявити, що перед ним стоїть чарівник. Завдання для учасника – швидко (за 2 хв) придумати десять бажань, які чарівник неодмінно виконає.

«Фантастичні гіпотези»

Мета: вчити учнів генерувати різноманітні ідеї, брати участь в їх обговоренні, розвивати здатність до встановлення причинно-наслідкових зв'язків.

Хід проведення: Педагог пропонує учням вигадати історію, сюжет якої будується на обговоренні: що було б, якби ...? (Наприклад, якби люди перестали хворіти, тварини почали говорити і т. ін.).

«Побудова системи наслідків»

Мета: формувати здатність передбачати результати дії.

Хід проведення: Дітям задається певна подія. Вони мають визначити якомога більше передбачуваних наслідків, тобто можливих змін самої ситуації та її учасників.

«Що було, що буде?»

Мета: вчити генерувати ідеї, створювати логічний ланцюжок подій.

Хід проведення: Дитячій увазі пропонується сюжетне зображення та ставиться завдання розказати, що було до того і що буде після зображеної події.

Таке психічне новоутворення як *рефлексія доцільно формувати за допомогою вправ* «Переказ, опираючись на ... », «Незакінчені речення», «Добре – погано», «Машина часу», «Абетковий суп», «Озвучування».

«Переказ, опираючись на ... »

Мета: вчити послідовно відтворювати хід подій.

Хід проведення: Вчитель пропонує дитині детально, вичерпно переказати прочитаний напередодні текст твору, опираючись на ... (подані в логічній послідовності дієслова, іменники, дійові особи тощо).

«Незакінчені речення»

Мета: вчити учнів долати стереотипи мислення, здійснювати оцінні та цілепокладальні дії.

Хід проведення: Вчитель визначає тему, з якої учні будуть висловлювати ідеї. Потім формулює незакінчені речення і пропонує дітям їх закінчити. Наприклад:

- ✓ На занятті я навчився (лася) ...
- ✓ Це рішення я прийняв (ла) тому, що...
- ✓ Цінним для мене є ...
- ✓ Моїм наступним кроком буде...

«Добре – погано»

Мета: розвивати уміння різнобічно оцінювати подію або явище.

Хід проведення: Вчитель називає предмет або явище. Пропонує знайти в ньому позитивну ознаку. Потім до виявленої ознаки знайти протилежну (негативну) ознаку 2. До ознаки 2 знайти протилежну ознаку (позитивну) 3. Потрібно скласти якомога більший ланцюжок позитивних та негативних ознак.

«Машина часу»

Мета: розвивати уміння визначати послідовність подій та їх важливість для досягнення успіху.

Хід проведення: Вчитель пропонує дітям здійснити «подорож у часі», повернувшись подумки на початок певної події – назвати всі її складові та їх ціннісну значимість для досягнення мети діяльності.

«Абетковий суп»

Мета: розвивати уміння здійснювати оцінку власних досягнень.

Хід проведення: Педагог розрізає азбуку, вилучає літери «ь, и, ї, й», кладе їх у торбинку. Пропонує кожному учневі дістати з торбинки букву і висловити думку щодо власних досягнень відносно виконаних завдань, яка б починалася з цієї літери.

«Озвучування»

Мета: вчити учнів словесно передавати послідовність виконання завдання, опираючись на схематичне зображення.

Хід проведення: Увазі учнів пропонують малюнок (плакат, схему), зміст якого відображає логіку роботи на занятті та просять озвучити його, використовуючи послідовність подій.

Запропоновані вправи сприятимуть активному конструюванню учнями способів розумових дій, необхідних для перетворення об'єктів та результатів цього перетворення, самостійного відкриття ними способів та засобів вирішення навчальних та життєвих проблем.

Список використаних джерел:

1. Вяхирева Е. А. Развитие творческого мышления младших школьников : монография / Е. А. Вяхирева ; под ред. члена-корреспондента РАО, доктора педагогических наук, профессора Вяткина Л. Г. – Балашов : Издатель Николаев, 2000. – 116 с.
2. Дусавицкий А. К. Дважды два = икс? / А. К. Дусавицкий. – М. : Знание, 1985. – 208 с. – (Наука и прогресс).
3. Лоюк О. В. Теорія і практика розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи : моногр. / О. В. Лоюк. – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2016. – 216 с.
4. Психическое развитие младших школьников: экспериментальное

психологическое исследование / под ред. В. В. Давыдова ; Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. – М. : Педагогика, 1990. – 160 с.

5. Рахимов А. З. Формирование творческого мышления школьников в процессе учебной деятельности : учебное пособие по спецкурсу. – Уфа : БГПИ, 1988. – 167 с.

6. Савченко О. З початкової школи виростає вся освіта / О. Савченко // Освіта України. – 2005. – № 85 (листопад). – С. 4.